

De taal van de stilte

Column in L. Permentier en E. Sanders (Red.). Beeld van een taal, 2000.

"Spreeken is zilver maar zwijgen is goud." Deze volkswijsheid wordt altijd opgevat als vaststelling dat je in sommige situaties sommige dingen beter niet kunt zeggen. Het is een moralistische opmerking over het al dan niet verwoorden van gedachten, stammend uit de tijd dat gesprekken nog geen voorwerp waren van taalstudie.

Het goud van het zwijgen, of liever de stilte, glanst veel dieper en raadselachtiger wanneer je gesprekken analyseert. Dan zie je dat een kleine seconde stilte soms minstens evenveel zegt als een hele zin. Ik heb nog nooit een student ontmoet die moeite had om het volgende gespreksfragment te begrijpen.

1. Annabelle Kom je even mee eh koffiedrinken?
2. Barend (korte stilte)
3. Annabelle Of heb je geen zin?
4. Barend (heel korte stilte) Je bedoelt?

Student brengt studente naar huis na een avondje uit. Is het nu al afgelopen, denkt zij? Hij aarzelt, wil wel graag verder, maar weet niet zeker of zij echt alleen maar koffiedrinken bedoelt. Zij dringt aan, maar hij wil meer informatie over de aard van het samenzijn. Als je studenten een vervolg laat maken op dit fragment, dan zie je vaak zoiets als dit terug:

5. Annabelle Nou, gewoon nog even eh
6. Barend O.K. Ja.

Hoe komen we aan zo'n interpretatie? Dat komt doordat de stiltes zo veelzeggend zijn. Eerst even wat theorie. In gesprekken zie je vaak uitingen in paren, bijvoorbeeld een groet en een wedergroet, of een vraag en een antwoord. Daarom mogen we de uiting na een vraag als antwoord interpreteren. Als iemand mij vraagt "Ga je mee naar de film vanavond?" dan kan ik dus (afwijzend) antwoorden met de mededeling: "Ik heb een vergadering." In ons voorbeeld wordt er geantwoord met stilte. Let wel, je mag hier niet zeggen dat er geen antwoord komt, want elke reactie na een vraag *is* een antwoord.

Hoe luidt dan het antwoord? Het antwoord luidt ongeveer als volgt: "Ik aarzel." Maar als Barend die woorden zou gebruiken, zou hij zichzelf verplichten tot nadere uitleg, en - wat erger is - hij zou Annabelle verplichten tot een nadere vraag. Door de stilte van Barend kan Annabelle bij de meest negatieve reactie beginnen, namelijk dat Barend geen zin zou hebben. In de korte stilte van Barend daarna wordt gezegd dat *dát* niet het geval is.

Dit zijn al veel te veel woorden over twee stiltes van nog geen seconde. Met dit voorbeeld wil ik alleen maar aantonen dat stilte ook taal is, sterker nog dat in een stilte vaak meer betekenis wordt overgedragen dan in woorden mogelijk is. En mocht u nog niet overtuigd zijn, oordeel dan over het korte fragment op de volgende ochtend na het ontbijt. De puntjes geven korte stiltes aan.

7. Barend Zeg, mag ik jouw fiets lenen ... of eh wil je zelf ... nou ja, ik kan ook even de bus nemen.
8. Annabelle Sorry, ik dacht even na. Ja hoor, wanneer krijg ik hem dan terug?

Als er met stilte gereageerd wordt op een verzoek, betekent dat vaak een afwijzing. Als er daarna ook nog een stilte volgt op het verzoek om uitleg, dan is er communicatief gezien wel iets ernstigs aan de hand: Is de aangesprokene boos? Is het verzoek volledig ongepast? Annabelle kan deze indruk alleen maar wegnemen door een excuus met uitleg over de stilte. In feite zegt Annabelle dat zij de stilte niet bedoelde als reactie. Er zijn inderdaad verschillende soorten stiltes: de nadenk-stilte waarbij je weet - als het goed is - dat de ander nog verbaal gaat reageren; de pauze-stilte waarin het voor iedere gespreksdeelnemer duidelijk is dat niemand iets wil zeggen; de hiaat-stilte waarin onduidelijk is wie van plan is om iets te zeggen.

De stilte die ik bedoel, is de stilte als reactie op een opmerking, de reactie-stilte. En deze stilte is even goed taal als alle andere woorden. Ik zie na twee decennia Taalunie een aardige taakverruiming voor dit Taalinstituut van de Lage Landen; het stimuleren van de studie naar culturele verschillen tussen Zuid en Noord in het gebruik van stiltes. Wij weten nog veel te weinig van stiltes. Dat blijkt alleen al uit een mogelijke niet-verbale reactie op dit voorstel. Als de Taalunie niet in woorden reageert op dit voorstel, mogen we dan concluderen "Wie zwijgt, stemt toe"?

